

#### **ВІДРОДЖЕННЯ ГРЕЦЬКОЇ ОСВИТИ І КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Згідно з постановою Президії НАН України від 15 січня 1993 р. в Інституті історії України НАН України було організовано спеціалізований відділ “Кабінет українсько-грецьких відносин НАН України”. Створення його стало можливим завдяки наявності в Інституті фахівців з проблем елліністики. Воно було широко підтримане грецькими національно-культурними товариствами в Україні. Із залученням фахівців з Інституту археології НАН України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень й інших наукових установ відділ розробляє науково-дослідні теми з проблем елліністики.

Відділ має свою історію. Організацію і проведення досліджень з історії греків в Україні було започатковано науково-дослідними установами Всеукраїнської академії наук ще наприкінці 20-х рр. ХХ ст. Згідно з постановою Історико-філологічного відділу ВУАН від 28 січня 1929 р. створено спеціалізований відділ – Кабінет нацменшин при Етнографічній комісії Всеукраїнської академії наук. Співробітники відділу досліджували різноманітні аспекти культури населення України – за походженням поляків, німців, євреїв, греків, циган, болгар, чехів, албанців, молдаван, волохів, білорусів, росіян, айсорів тощо.

29 квітня 1924 р. постановою великої президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету було створено Центральну комісію в справах національних меншин при ВУЦВК. З діяльністю цієї установи був пов’язаний досить тривалий (1924-1933 рр.) етап історичного розвитку всіх некорінних етнічних компонентів республіки, у тому числі й греків. Опрацювання матеріалів для наукових досліджень з історії греків в Україні проводилося співробітником відділу, головою грецької секції ЦКНМ С.Г.Ялі. Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. краєзнавча робота проводилася також гуртками, створеними при деяких грецьких школах. В Одеській окрузі дослідженням історії та культури грецького населення займалася організована у травні 1927 р. Секція вивчення грецької

нацменшини в Україні Одеської комісії краєзнавства при ВУАН (секретар комісії Т.Ю.Теохаріді). Вона провела велику роботу по вивченню й систематизації історичних пам'яток грецького населення Одеси.

На тлі суспільно-політичних і культурних змін другої половини 20-х рр. ХХ ст. спостерігалася нестача висококваліфікованих наукових кадрів для проведення дослідної роботи. У зв'язку з цим використовувалися можливості культурно-просвітницьких закладів. Одним з них був грецький відділ Маріупольського музею краєзнавства, який з 1926 р. розпочав антропологічні, фольклорні та лінгвістичні дослідження в грецьких селах Приазов'я. Співробітники музею протягом 1926 – 1930 рр. взяли участь у деяких історико-етнографічних експедиціях, підготовці словника грецьких діалектів краю. Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. разом з Кабінетом радянського села і з Маріупольським музеєм членами Кабінету нацменшин при Етнографічній комісії ВУАН було організовано опис культури й побуту грецького населення села Сартани на Маріупольщині.

Велика наукова робота проводилася експедицією Асоціації сходознавства при ВУАН, до складу якої ввійшли авторитетні дослідники-лінгвісти. Влітку 1928 р. радянський уряд виділив ЦКНМ та Всеукраїнській науковій асоціації сходознавства кошти (1000 крб.) на організацію науково-дослідної роботи, зокрема проведення експедицій для вивчення мовних говорів приазовських греків, підготовки підручників і словників.

Початок 30-х рр. ХХ ст. став часом публікації перших докладних історичних і лінгвістичних праць за радянських часів про грецьку людність в УРСР. Діяльність науково-дослідних організацій по вивченню історії й культури греків України в той період повною мірою відбивала суспільно-політичну та ідеологічну ситуацію у республіці. З одного боку, вони відчували на собі зростаючий тиск адміністративної державної машини і освячених нею ідеологічних настанов, що стримувало їхню дослідницьку ініціативу, викривляло наукову й громадянську позицію. В той же самий час вони зуміли внести вагомий доробок у процес, який пізніше назвали “національним ренесансом”. Наприкінці 30-х рр. ХХ ст. із зміною державної політики в СРСР відносно національних меншостей науково-дослідні установи Всеукраїнської академії наук, які вивчали історію та культуру окремих етнічних груп в Україні, було закрито.

Звернення до проблем культурно-освітнього розвитку національних меншин у минулому і сучасному в комплексному науковому дослідженні є одним з актуальних завдань, що постають перед історичною наукою. Сьогодні це – активний суб'єкт всесвітньої історії й історії кожної окремої країни. Найважливішим питанням, яке постає у зв'язку з усебічною глобалізацією, та яке людству доведеться вирішувати найближчим часом, є проблема нівелювання національних відмінностей внаслідок інтенсифікації об'єднавчих процесів. Особливо гостро стоїть це питання стосовно тих етнічних груп, які внаслідок певних історичних обставин мешкають за межами основного масиву національних спільнот, оскільки їхньому прагненню до збереження етнічної ідентичності протидіють одночасно чинники, пов'язані з розгортанням загальнолюдських інтеграційних процесів, і фактор тривалого існування в інонаціональному середовищі. Доля греків стала невід'ємною частиною історії України, а їхня культура – однією зі складових багатогранної культури поліетнічного населення незалежної держави. В умовах важливих складних політичних та соціальних зрушень, що супроводжують розбудову української державності на сучасному етапі, наукові дослідження історії й культури етнічних меншин є яскравим показником демократичності країни і рівня громадської думки у ній.

В перші ж роки отримання незалежності України, у 1993 р., Національною академією наук було створено спеціалізований відділ історії українсько-грецьких відносин. Протягом усього періоду існування відділу керівником його є кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Н.О.Терентьева.

Н.О.Терентьева підтримує постійні творчі зв'язки з навчальними закладами України і Центром неоелліністичних досліджень (Афіни, Греція) та країнами СНД, на основі угод Інституту історії України НАНУ бере участь у його наукових дослідженнях. Н.О.Терентьева проводить активну громадську й педагогічну роботу. Вона є віце-президентом товариства дружби "Україна-Греція", постійно читає лекції з історії та культури Греції в навчальних закладах Києва, часто виступає у засобах масової інформації.

Дослідження науковців торкаються питання суттєвого й актуального для всіх суспільств і держав, для всіх багатовікових культур, дотичних до елліністичного світу та розташованих значною мірою в царині його впливу. Історія українсько-грецьких відносин, що налічує понад 1000 років і є об'єктом досліджень багатьох видатних учених упродовж віків, залишається так само актуальною і, більше того, набуває в новітній історії нового практичного значення. Під час природно-історичного процесу відбулося зміцнення та розвиток відносин безпосередніх суб'єктів – носія, з одного боку, античних і візантійських традицій – Греції, а з другого, - України – держави, що продовжує традиції давньої Руської землі, що стала у свій час спадкоємцем різних аспектів духовного життя Візантії. Своєрідною формулою живлення культурних впливів останньої були багаторазові хвилі грецької еміграції в Україну, створення на її території численних поселень, які залишили значний слід в історії українського народу.

Завданням відділу є вивчення історії й діяльності грецьких громад в Україні, українсько-грецьких зв'язків і співробітництва, а також науковий аналіз та прогнозування стану сучасних відносин між двома країнами й життя етнічної меншини греків. Основні напрямки наукової роботи відділу охоплюють період XVII – XX ст. Дослідження маловивченої раніше проблематики виникнення та історичного розвитку грецьких громад в Україні висвітлює місце й роль відомих і маловідомих представників купецтва та інтелігенції Греції у розвитку економіки й культури українського народу, їхній внесок у зміцнення українсько-грецьких зв'язків, а також сприяє зміцненню авторитету України в співдружності народів. Адже з проголошенням державної самостійності вона стала реальним суб'єктом міжнародного права. І саме життя настійно диктує необхідність пошуку найбільш ефективних шляхів та форм багатопланового й взаємовигідного співробітництва між народами.

Планування наукової тематики здійснюється в межах програми історичних досліджень Інституту історії України. Впродовж 1993 – 2001 рр. відділ працював по проблемі "Україна у всесвітньо-історичному процесі". В 1993 р. співробітниками відділу було проведено значну пошукову роботу по виявленню та опрацюванню вітчизняних і зарубіжних першоджерел і опублікованих матеріалів, по складанню бібліографії з науково-пошукової теми "Українсько-грецькі історичні зв'язки". Важливим досягненням відділу у процесі виконання останньої є визначення з основними напрямками досліджень історії заснування та діяльності окремих грецьких громад в Україні. Узагальнений погляд на історію грецько-українських зв'язків і наслідки діяльності грецьких громад в Україні зроблено в монографії Терентьевої Н.О. "Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность XVII-XX вв.). – К.,: "Аквилон-Пресс", 1999.

Згідно з планом науково-дослідних робіт Інституту історії України НАНУ за 1994 - 1996 р., відділом виконувалася тема "Грецькі громади в Україні: історія створення і діяльність. XVII-XIX ст." У своїх наукових працях, торкаючись маловідомих питань з історії грецьких громад в Україні, автори висвітлили основні напрямки міграції сюди греків й умови формування їх діаспори на українських теренах, дослідили основні чинники, що впродовж століть об'єднували ці два народи в єдиному культурно-економічному просторі.

Монографію Н.О.Терентьевої "Еллінізм в Україні" було видано в Афінах новогрецькою мовою в 1995 р. У книзі висвітлено історію основних поселень греків в Україні, розглянуто життя і внесок у культуру останньої видатних діячів грецької

діаспори. Монографія містить нові матеріали стосовно маловідомих в історіографії грецьких поселень, окремих постатей греків, що вирізнялися своєю культурно-просвітницькою, благодійною діяльністю.

Книга Є.Чернухіна “Грецький Схід і Україна” (Київ, 1994 р.) знайомить читача з відносинами між ієрархами України та священнослужителями грецької православної Церкви на Близькому Сході та Святій горі (Афон), які склалися на початку та в середині XVIII ст. В книзі подано короткі відомості про київських митрополитів – філеллінів XVIII ст., що продовжували традиції доброзичливого ставлення до греків після занепаду Візантії, сприяли представникам грецьких церков, монастирів збирати милостиню або ж влаштовуватися на українських теренах.

Наукові статті Ю.Пряхіна з теми “Військові поселення греків у Північному Причорномор’ї” побудовано на дослідженні великого обсягу архівних документів військово-морського флоту, міських та обласних адміністрацій, особистих архівів і висвітлюють окремі аспекти історії заселення Півдня України, що досі не підлягали науковому розгляду. Викладена історія поселення архіпелазьких греків у Керчі та Єнікале являє зразок наукового нариса з історії грецьких колоній в Україні. Автор нарисів уперше привертає увагу до таких поселень, як Балта-Чокрак, Волонтерівка, військових формувань, до ролі окремих грецьких родин, персоналій тощо.

Наступна праця Є.Чернухіна “Грецьке Ніжинське братство: історіографія та джерела”, видана у серії “Історичні зошити” (Київ, 1998), є цікавою як за критичним оглядом літератури, так і за новими архівними документами, які уперше за останні сто років потрапили до наукового обігу.

Дослідження теми “Грецька діаспора в Україні: релігійна, культурно-просвітницька діяльність (XVII-XX ст.)” здійснювалося протягом 1997 – 1999 рр. Виконання теми “Грецька діаспора в Україні: підприємницька діяльність (XVIII - XX ст.)” здійснювалася у 2000 – 2002 рр. і передбачала дослідження причин та напрямків еміграційних процесів, внаслідок яких на історичних теренах України утворилися компактні поселення греків, а також їх внесок в економічний розвиток міст і культуру народів, які її населяють.

Дослідження надає можливість шляхом всебічного детального вивчення основних причин та характеру грецької еміграції в Україну, особливостей торговельно-економічної й культурно-просвітницької діяльності греків дати історичний аналіз багатьом суспільним явищам, а саме: збереженню етнічної самосвідомості; торговельній еміграції; характеру урядової політики у галузі економіки щодо грецького населення; інтеграції підприємців з Греції в інфраструктуру зовнішнього та внутрішнього ринку Російської імперії; встановленню місця, що посідає багатогранна діяльність грецьких переселенців у суспільно-політичному, економічному, культурному й духовному житті українських регіонів впродовж XVIII - XX ст.

Значну увагу під час розробки теми було приділено особистісному фактору в історії з докладним висвітленням ролі видатних людей – відомих благодійників, просвітителів, громадських діячів, підприємців, носіїв релігійних і культурних ідей – у процесах розбудови багатоманітного життя етнічних громад.

Підготовлений відділом збірник наукових статей “Подвижники й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII - XIX ст. Історико-біографічні нариси” (Київ, 2001 р.) продовжує традицію публікацій результатів наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних елліністів. У статтях збірки розглянуто широке коло питань, що охоплюють історію підприємницької й благодійної діяльності греків в Україні у XVII - XIX ст. в контексті тогочасної політики, економіки та культури. Науковцями було висвітлено окремі сторінки життя політичних і громадських діячів, духовних осіб, підприємців, купецьких родин, а також різнобічні грецькі впливи на українську культуру.

Таким чином, за роки діяльності відділу його співробітниками було надруковано більше 140 праць. Висвітлення нових фактів життя відомих людей, введення у науковий обіг біографічних матеріалів про забуті постаті, які багато в чому закладали підвалини

грецької та української культури, безперечно, матиме велике значення для усвідомлення історії як діяльності людей, її гуманізації. Дослідження тем свідчать про оригінальність і наукове обґрунтування підходів науковців відділу до вивчення важливих питань розвитку зв'язків народів України й Греції. Високий науковий рівень виконавців теми, а також практична значимість майбутніх результатів роботи дають підставу для висновку про доцільність її виконання.

Починаючи з 1993 р. відділ організовує міжнародні наукові та науково-практичні конференції, присвячені питанням історії грецької людності в Україні. Проведення таких конференцій є надзвичайно важливим чинником для планування роботи відділу, виявлення актуальних проблем, поглиблення досліджень, допомагає науковим співробітникам зарекомендувати відділ як головний координаційний центр елліністичних студій у Східній Європі.

За своєю проблематикою, пов'язаною з вивченням історії грецьких громад в Україні, дослідження відділу мають міжнародний характер. Його співробітники підтримують плідні зв'язки з багатьма європейськими науковими центрами: Донецьким державним університетом, Університетом ім. Каподістрії (Афіни, Греція), Центром неоелліністичних досліджень (Афіни, Греція), Університетом ім. Аристотеля (Салоніки, Греція), Інститутом балканських досліджень і Македонським університетом (Салоніки, Греція), Одеською філією Центра грецької культури (Одеса), Інститутом історії Сербської академії наук (Белград), Мессінським університетом (Італія).

Відділ підтримує активні зв'язки з громадськими організаціями, переважно грецькими національно-культурними товариствами і релігійними громадами, товариствами дружби "Греція - Україна" та "Україна - Греція", бере активну участь у громадському житті України. Вчені відділу у разі потреби надають консультативну й перекладацьку допомогу під час перебування в Україні офіційних і неофіційних делегацій з Грецької Республіки, постійно складають наукові довідки для посольств Греції в Україні та України у Греції з питань економічних, культурних та релігійних зв'язків між обома країнами.